

De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie)

(1835-1943)

Inhoudsopgave

▪ De vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid	3
▪ a. Het vreemdelingendossier, een krachtmeting met de centrale overheid	3
▪ b. De vreemdeling, een administratieve benaming met een verleden	5
▪ c. De vreemdelingenadministratie in de twintigste eeuw	6
▪ De bewaring en toegankelijkheid van de dossiers	7
▪ a. Lacunes in het archiefbestand	7
▪ b. De overdracht van de individuele vreemdelingendossiers aan het Algemeen Rijksarchief ..	7
▪ c. De voorwaarden voor de raadpleging van de dossiers.....	8
▪ De informatiewaarde van de dossiers.....	8
▪ a. Soorten archiefstukken en onderzoeksmogelijkheden.....	8
▪ b. Zoekstrategieën.....	12
▪ Verwant bronnenmateriaal.....	14
▪ Bibliografie	16

In 1948 en 1965 kreeg het Algemeen Rijksarchief (ARA) van de Openbare Veiligheid bijna één miljoen individuele vreemdelingendossiers, geopend in de periode 1835-1912. Eind 2008 verdubbelde dat aantal, toen ook de dossiers aangelegd tussen 1913 en 1943 werden overgebracht. Voortaan bewaart het ARA meer dan twee miljoen dossiers, in totaal goed voor 5025 strekkende meter archief.

Alle dossiers zijn chronologisch gerangschikt volgens openingsdatum en voor het publiek toegankelijk via een systeem van alfabetisch geordende steekkaarten. Dit archiefbestand vormt

een unieke en essentiële bron voor zowel genealogische studies als historisch onderzoek naar de geschiedenis van migraties en de sociaal-economische inbedding van migranten.

Deze zoekwijzer wil de geïnteresseerde en wetenschappelijke onderzoeker oriënteren in de massa dossiers door achtereenvolgens stil te staan bij hun historische achtergrond, aanleg, bewaring en informatiewaarde. Tenslotte worden ook een aantal concrete zoekmethododes en aanwijzingen naar verwant bronnenmateriaal meegegeven.

1 De vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid

a. Het vreemdelingendossier, een krachtmeting met de centrale overheid

In 1839 belastte de Belgische Staat de Openbare Veiligheid ("Sûreté publique"), een autonome directie onder de minister van Justitie, met de controle van de vreemdelingen op zijn grondgebied. Ter vrijwaring van de openbare orde moest deze organisatie ongewenste vreemdelingen uit het land verwijderen. Om die taak efficiënt te kunnen vervullen, moest men kunnen rekenen op de steun van de gemeenteadministraties. Zij hoorden elke inschrijving van een vreemdeling in het gemeenteregister onmiddellijk aan de Openbare Veiligheid te melden. Deze moest dan beslissen of de betrokkene in het land kon blijven. Was dit het geval, dan bleef de Openbare Veiligheid de vreemdeling in kwestie gedurende zijn verblijf in België nauwlettend in de gaten houden. Alle autoriteiten, inclusief het leger en de rechterlijke macht, hoorden van elk document over een vreemdeling een kopie door te sturen naar de Openbare Veiligheid.

De verworven inlichtingen werden opgenomen in een gigantische en gediversifieerde databank *avant la lettre*, opgebouwd uit duizenden vreemdelingendossiers. Elk dossier kreeg een apart Openbaar Veiligheidsnummer, waarmee iedere immigrant administratief kon worden

De typische kافت van het individuele vreemdelingendossier. Bovenaan wordt het reeksnummer weergegeven, met daaronder de volledige naam (ook alternatieve schrijfwijzen en pseudoniemen) van de betrokken persoon. Rechts onderaan staan de namen en dossiernummers vermeld van bloedverwanten of nauwe kennissen van de vreemdeling in kwestie, hetgeen de onderzoeker toelaat om een deel van diens sociaal netwerk te reconstrueren.

geïdentificeerd. Uiteraard vergaarde men informatie over vreemdelingen die zich vrijwillig hadden aangemeld bij de gemeenten. Daarnaast verkreeg men gegevens van ongeregistreerde vreemdelingen die door politiediensten op Belgisch grondgebied waren aangetroffen of noodgedwongen een beroep moesten doen op openbare diensten zoals ziekenhuizen. Er konden echter ook dossiers worden geopend over vreemdelingen die zich niet op het Belgisch grondgebied bevonden. Zo hield de Openbare Veiligheid preventief dossiers bij van "subversieve" en criminele buitenlanders die mogelijk naar België konden afzakken. De anarchistenfobie op het einde van de 19de eeuw leidde bijvoorbeeld tot het openen van dossiers omtrent gezochte "terroristen", personen die in vele gevallen nooit voet op Belgische bodem hebben gezet.

In 1846 kwam de administratieve omkadering van de vreemdelingen op Belgisch grondgebied in een stroomversnelling terecht. Naar aanleiding van de eerste volkstelling besloot de Belgische overheid om elke inwoner van België administratief op te volgen. Bij iedere verhuis moesten alle inwoners, ongeacht hun nationaliteit, zich dus melden bij de gemeentelijke overheid. België was met deze maatregel destijds koploper in Europa. In vele andere landen beschouwde men de registratie van de inwoners immers niet als een overheidstaak. Zo werd de administratieve

De anarchistenfobie op het einde van de 19de eeuw leidde bijvoorbeeld tot het openen van dossiers omtrent gezochte "terroristen"

opvolging van inwoners via bevolkingsregisters in Frankrijk afgewezen als een inbreuk op de persoonlijke vrijheid. Slechts vanaf 1888 werd hierop een uitzondering gemaakt en dit enkel voor buitenlanders: voortaan moesten vreemdelingen zich aanmelden bij hun vestiging in een Franse gemeente. In België daarentegen volgden de autoriteiten de menselijke mobiliteit via het bevolkingsregister gedurende de 19de eeuw nauwgezet op, een administratieve handeling die ook de Openbare Veiligheid ten goede kwam.

Aanvankelijk beoogde de centrale overheid met de vreemdelingendossiers te beschikken over een permanent bijgewerkte databank van vreemdelingen in België. De ambitie om het reilen en zeilen van elke vreemdeling minutieus op te volgen was voor

de 19de eeuw evenwel te hoog gegrepen. Tussen droom en werkelijkheid bevonden zich teveel obstakels. In de eerste plaats kende het toenmalige België nog een bescheiden staatsinfrastructuur en bijgevolg een grote maatschappelijke autonomie. Niet toevallig was het klassieke liberalisme, met zijn grondgedachte van een "nachtwakersstaat" die de maatschappij nauwelijks beroerde, destijds de dominante ideologie. Tevens heerste er onder de lokale autoriteiten weinig enthousiasme om bij elke administratieve beslissing de centrale overheid in te lichten. Zeker waar het vreemdelingen van goeude afkomst betrof, waren de lokale autoriteiten veelal nalatig. De vreemdelingen zelf waren al evenmin opgezet

Het originele, alfabetisch geordende fiche-systeem van de Vreemdelingenpolitie. Heden zijn de naamkaarten voor het publiek beschikbaar op microfilm of microfiche. Naast de naam en het dossiernummer van de betrokken vreemdeling vermelden zij diens datum en plaats van geboorte, soms ook diens beroep. Op de fiches van gehuwde vrouwen werd de naam van de echtgenoot genoteerd.

met een dergelijke “bemoeizuchtige” overheid en beschouwden de meldingsplicht als een inmen- ging in hun privé-leven. De ontoereikende admi- nistratieve slagkracht van het overheidsapparaat, in het bijzonder van de onderbemande Open- bare Veiligheid, helpen de lacunes in het gege- vensbestand verder te verklaren. De veelvuldige omzendbrieven waarin de Openbare Veiligheid telkens weer aandrong om inlichtingen over elk administratief contact met vreemdelingen in België, wijzen erop dat de informatiestroom niet naar behoren verliep. Het fenomeen van de laat- tijdige registratie van vreemdelingen, soms na een verblijf van vele decennia in België, toont aan dat de centrale overheid er slechts met veel moeite in slaagde om haar slag thuis te halen.

De dalende tendens in dergelijke administra- tieve correcties tegen het einde van de 19de eeuw wijst evenwel op een stijgende registra- tiegraad. Een beter toezicht op vreemdelingen vond stilaan een maatschappelijk draagvlak en werd mogelijk door de groeiende capaciteit van de overheidsadministratie. Tevens begon men op het einde van de 19de eeuw preciezer te omschrij- ven wie nu juist in aanmerking kwam voor regis- tratie. Voorheen werd het gegevensbestand immers geplaagd door vage bewoordingen en een dubbelzinnig gebruik van de term “vreemde- ling”.

b. De vreemdeling, een administratieve bena- ming met een verleden

De individuele vreemdelingendossiers getuigen van de betekenisverschuivingen die de catego- rie “vreemdeling” in de loop van de 19de eeuw onderging. Een welomlijnde, juridische visie op de vreemdeling als zijnde iemand die niet in het bezit is van de Belgische nationaliteit, was de toenmalige ambtenarij aanvankelijk vreemd en zou pas opgang maken met de komst van de interventiestaat rond de eeuwwisseling. De Rijks- wacht gebruikte bij de arrestatie van vreemde- lingen in het midden van de 19de eeuw een stan- daarddocument dat deze halfslachtige houding perfect illustreert: het document gewaagt van

de arrestatie van een vermeende vreemdeling (“*un individu qui nous paraissait étranger*”) en zou slechts in de tweede helft van de 19de eeuw wor- den omgedoopt tot “procès-verbal d’arrestation d’un étranger”. De vraag naar de nationaliteit van de persoon in kwestie werd pas vanaf 1891 gesteld. Een volgende stap werd gezet na de Eerste Wereldoorlog, toen men besloot om het dossiernummer als administratief waarmerk van de betrokken vreemdeling ook te vermelden op diens identiteitskaart. Twijfel was voortaan uitge- sloten!

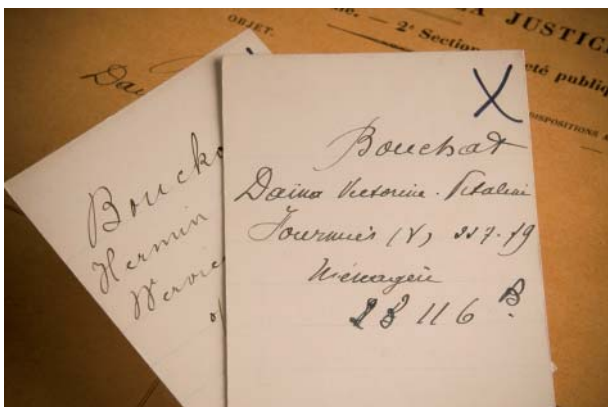

Model van een identiteitskaart voor vreemdelingen

De negentiende-eeuwse vreemdeling was daar- entegen een ongekende, een nieuwkomer. Deze vreemde droeg echter niet altijd de buitenlandse nationaliteit, en omgekeerd hadden de personen die ons toen vertrouwd waren, niet altijd de Belgische nationaliteit. Zo konden sommige Belgen als vreemdeling worden behandeld, terwijl vele kinderen van inwijkelingen, los van hun juridisch statuut, vaak tot diep in de 19de eeuw als Belg werden beschouwd. Dit laatste nam niet weg dat men gedurende de hele 19de eeuw retroactief dossiers opende van vreemdelingen die reeds geruime tijd in het land vertoefden. Doorgaans was dit het geval voor migranten van de tweede generatie, nakomelingen van de oorspronke- lijke immigranten, die ondanks hun lange ver- blijf in ons land niet over de Belgische natio- naliteit beschikten en zich naar aanleiding van een huwelijk of een geboorte bij de autoriteiten moesten aanmelden.

De dubbelzinnige definiëring van de vreemde- ling blijkt ook uit een apart deelbestand helemaal vooraan in het archief. De zogenaamde “B-reeks”, die begint bij nummer 69 (het eerste bewaarde

dossier) en verder loopt tot nummer 23.174, handelt uitsluitend over Belgen die hun Belgische nationaliteit niet te danken hadden aan een verblijf in ons land *en* aan een bloedband. Personen die niet aan deze beide voorwaarden voldeden, waren bijvoorbeeld kinderen van Belgische emigranten die op basis van de bloedband wel Belg waren, maar in het buitenland woonden. Wanneer zij zich bij hun terugkeer naar het geboorteland van hun ouder(s) aanmeldten in een Belgische gemeente, beschouwden de lokale administraties hen veelal als vreemdelingen en werd de Openbare Veiligheid dus verkeerdelijk ingelicht. Op die manier belandden er dossiers van "Belgische immigranten" in de "B-reeks". Verder bevat dit deelarchief informatie over vrouwen van vreemde origine die de Belgische nationaliteit verkregen door te huwen met een Belg. Deze laatste dossiers zijn meestal weinig gestoffeerd: de inhoud ervan blijft beperkt tot de geboortektes van beide partners en de huwelijksakte. Bij vrouwen die reeds als vreemdelingen in België leefden, werden de documenten uit hun dossier voorafgaand aan het huwelijk overgeheveld naar de "B-reeks".

Steekkaarten van de «B-reeks», samengesteld uit individuele dossiers over Belgen

c. De vreemdelingenadministratie in de twintigste eeuw

Het eerste "echte" vreemdelingendossier, geopend in de jaren 1830, was het nummer 24.968. Alle daaropvolgende dossiers zijn chronologisch geordend over de 19de en 20ste eeuw. In 1876 besloeg de reeks al 300.000 nummers, in

1889 telde ze er 500.000 en in 1904 opende men nummer 750.000 om in 1912 de kaap van één miljoen te overschrijden. In 2000 werd dossier nummer vijf miljoen geopend.

Hoewel de Openbare Veiligheid zich tot 1994 van haar registratietaak zou kwijten, werd ze al na de Eerste Wereldoorlog in twee afdelingen opgesplitst: enerzijds een sectie die tot doel had subversieve elementen in de samenleving te beteugelen, anderzijds de afdeling Vreemdelingenpolitie, die aan migratiemanagement deed. Beide diensten stelden afzonderlijke dossiers op met persoonsgegevens van vreemdelingen. Zo werden de politieke inlichtingen voortaan gescheiden van de migratie- en verblijfsgegevens.

De democratisering van het politieke bestel na 1918 leidde tot een groeiende overheidsinterventie in het sociaal-economisch leven, wat gepaard ging met een versterkte administratieve controle op buitenlanders in België. Vreemdelingen werden voortaan ook gevisieerd als economische actoren. Deze strakke administratieve omkadering van de immigratie leidde bovendien tot een nieuw soort vergrijp: het mobiliteitsvergrijp. Immigreren zonder voorafgaande overheidstoelating kon nu gecriminaliseerd worden. Vrij snel werd dit vergrijp evenwel verschoond voor diegenen waarvan de overheid erkende dat ze noodgedwongen, omwille van vervolging, naar België waren gevlucht. Deze vluchtelingen konden rekenen op een geprivilegieerde behandeling.

De benaming van de directie Vreemdelingenpolitie binnen de Openbare Veiligheid wijzigde op 26 augustus 1977 in de Dienst Vreemdelingenzaken. Deze werd in 1994 overgeheveld van het ministerie van Justitie naar het ministerie van Binnenlandse Zaken en zodoende institutioneel onafhankelijk van de Staatsveiligheid.

a. Lacunes in het archiefbestand

De vreemdelingendossiers zijn voor het grootste deel van de 19de eeuw slechts fragmentarisch bewaard. Omwille van plaatsgebrek werden vele dossiers op het einde van de eeuw vernietigd.

Enkel de dossiers waarmee de Openbare Veiligheid haar jurisprudentie of wettelijke bevoegdheden wenste te documenteren, bleven bewaard. Hetzelfde

gold voor dossiers van vreemdelingen die ten tijde van de selectie nog in België verbleven (of eventueel reeds de Belgische nationaliteit hadden verworven) en voor dossiers van uitgezette en andere "gevaarlijke" vreemdelingen. Bij de selectie sneuvelen vooral de dossiers van passanten en vreemdelingen die slechts kortstondig in België hadden vertoefd. Concreet betekent dit bijvoorbeeld dat van de 1322 dossiers geopend in 1884 er slechts een driehonderdtal overgebleven zijn. Deze lacunes in het bronnenmateriaal kunnen ten dele worden opgevangen door de raadpleging van vreemdelingendossiers bewaard in lokale archieven. Zo bezit het stadsarchief van Antwerpen een integrale verzameling van 134.900 individuele vreemdelingendossiers voor de periode 1842-1910. Ook het stadsarchief van Brussel heeft vanaf 1860 de vreemdelingendossiers van de plaatselijke administratie volledig bewaard.

Vanaf 1889, rond het nummer 500.000, bleven vrijwel alle vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid bewaard. Niettemin ontbreken ook voor deze periode gemiddeld één tot twee dossiers op honderd. Dit is te wijten aan het feit dat de Openbare Veiligheid af en toe een geopend dossier annuleerde, wanneer bijvoorbeeld bleek dat een nieuw aangekomen vreemdeling zijn of haar echtgeno(o)t(e) of geïmmigreerd familielid in België kwam vervolgen. Het aanmeldingsformulier werd dan in het oudere dossier geïntegreerd, wat toeliet om de

verwantschapsbanden tussen vreemdelingen beter te traceren. Ook dossiers van immigranten die onder twee verschillende identiteiten in België verbleven, werden bij het ontmaskeren van hun valse identiteit geïntegreerd in het correcte dossier.

Concreet betekent dit bijvoorbeeld dat van de 1322 dossiers geopend in 1884 er slechts een driehonderdtal overgebleven zijn

De nagenoeg integrale bewaring van deze dossiers vanaf het einde van de 19de eeuw stelt de onderzoeker in staat de

migratie, zoals die administratief werd geregistreerd, in haar totaliteit te reconstrueren. Vóór 1889 kunnen daarentegen enkel de vestiging van immigranten en het vreemdelingenbeleid worden bestudeerd.

b. De overdracht van de individuele vreemdelingendossiers aan het Algemeen Rijksarchief

Zoals we reeds in de inleiding aangaven, werd het omvangrijke archiefbestand van individuele vreemdelingendossiers in verschillende fasen neergelegd bij het Algemeen Rijksarchief. We zetten de diverse overdrachten even op een rijtje:

- 1948 : dossiernummers 69 – 499.999 (geopend van 1835 tot dec. 1889).
- 1965 : dossiernummers 500.000 – 999.999 (geopend van dec. 1889 tot mei 1912).
- 2008 :
 - dossiernummers 1.000.000 – 1.668.399 (geopend van mei 1912 tot dec. 1930).
 - dossiernummers A 1 – A 419.999 (geopend van dec. 1930 tot juni 1943).

c. De voorwaarden voor de raadpleging van de dossiers

De openingsdatum van elk dossier (voorzien van een nieuw nummer) vormt het referentiepunt voor alle reeksen van het chronologisch opgebouwde archiefbestand. De sluiting van een dossier is daarentegen afhankelijk van diverse factoren (cf. infra) en varieert dus van persoon tot persoon. De openingsdatum kan daarom fungeren als een objectief criterium om de openbaarheid van de dossiers te bepalen. Als algemene regel geldt dat een dossier honderd jaar na opening voor elke onderzoeker toegankelijk wordt. Concreet betekent dit dat er ieder jaar meer dan 30.000 dossiers worden vrijgegeven. Wie zijn eigen dossier wil inkijken, kan dit uiteraard op vertoon van zijn identiteitskaart. Nakomelingen daarentegen dienen hun verwantschap met de persoon uit het dossier aan te tonen en, indien deze nog leeft, te beschikken over diens toestemming of volmacht tot raadpleging. In geval van historisch of genealogisch onderzoek kunnen

ook dossiers die omwille van bepalingen uit de wet ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer nog niet raadpleegbaar zijn, na goedkeuring van de Algemeen Rijksarchivaris uitzonderlijk ter inzage worden gegeven. Dit gebeurt op basis van een gemotiveerd verzoek en een formeel akkoord (via een onderzoeksverklaring) van de onderzoeker om de privacygevoelige gegevens van de betrokken individuen niet openbaar te maken.

De dossiers in het depot van het Algemeen Rijksarchief

3 De informatiewaarde van de dossiers

a. Soorten archiefstukken en onderzoeksmogelijkheden

De historische en wetenschappelijke waarde van de vreemdelingendossiers is grotendeels te danken aan het feit dat heel wat bij het vreemdelingenbeleid betrokken instanties hun bijdrage hebben geleverd aan deze bron. Zoals reeds vermeld, werd de Openbare Veiligheid op de hoogte gebracht wanneer men een vreemdeling registreerde in het bevolkingsregister en verkreeg zij ook informatie van politiediensten en van de gerechtelijke macht over elke aanvaring met vreemdelingen. Hoewel in de Belgische steden eveneens vreemdelingendossiers werden geopend, zal het allicht niet verbazen dat de dossiers van de Openbare Veiligheid (dienst Vreemdelingenpolitie) beduidend omvangrijker zijn. De centrale dossiers beslaan immers de migratie

van vreemdelingen binnen heel België, terwijl de gemeentelijke diensten de immigranten niet meer opvolgden eenmaal ze de gemeentegrenzen hadden overschreden. Daarom konden enkel de hoogste autoriteiten toezicht uitoefenen op vreemdelingen die regelmatig verhuisden of een zwerversbestaan leidden, vermits zij als enigen over informatie van diverse gemeenten en andere overheidsdiensten beschikten.

In regel werd één dossier geopend per immigrant. Indien sprake was van een gezin, werden de minderjarige kinderen en de echtgenote evenwel in het dossier van de vader/echtgenoot opgenomen. Wat de inhoud betreft, bevat het doorsnee dossier vrijwel altijd een gemeentelijke aankomstverklaring. Hoewel elke gemeente haar eigen inlichtingenblad (*bulletin des renseignements*) opstelde, bevatten deze veelal gestandaardiseerde vragen. De familiale en

immers vaak verwezen naar familieleden, kennissen of zakenrelaties, hetgeen de onderzoeker in staat stelt om na te gaan in welk milieu de vreemdeling vertoefde.

Soms rees er twijfel over de identiteit van een persoon of oordeelde men dat een vreemdeling een potentieel gevaar betekende voor de openbare orde. In dat geval werd contact opgenomen met de autoriteiten van de stad of het dorp waarvan de vreemdeling beweerde afkomstig te zijn, om diens verleden uit te spitten. Deze procedure werd stelselmatig toegepast op vreemdelingen die in aanvaring kwamen met het gerecht. Elke verdenking van crimineel gedrag had onmiddellijk weerslag op de inhoud van de dossiers. Bij een eventuele arrestatie stuurde de Rijkswacht zijn "procès-verbal d'arrestation d'un étranger" door naar de Openbare Veiligheid. In dit document peilde men, weliswaar met weinig succes, naar het strafrechtelijk verleden van de persoon in kwestie, alsook naar diens sociaal netwerk in België. Een veroordeling voor een rechtbank of een internering in de gevangenis of in een landloperskolonie gaf aanleiding tot een apart inlichtingenbulletin. Uiteraard wantrouwden de meeste vreemdelingen in zo'n situatie de autoriteiten en onthulden zij weinig of niets buiten hun individuele administratieve identiteit.

De individuele dossiers van de Vreemdelingenpolitie kunnen vanuit verschillende invalshoeken worden bestudeerd

Foto's komen vrij zelden voor in dossiers geopend vóór 1918. Vaak werden zij ingeschakeld in de strijd tegen criminele vreemdelingen, zoals in het bovenstaande geval van de Russische ingenieur Jozef Serafin (dossier nr. 762.378), de dader achter de aanslag op de Russische minister M. Jadowski te Bern in 1894. Serafin heeft echter nooit voet op Belgische bodem gezet: de aanleg van diens dossier was dan ook een louter preventieve maatregel.

De gegevens in deze documenten dienen dus kritisch te worden bestudeerd, aangezien zij in verregeande mate de informatie overlappen die eerder al in de dossiers was opgenomen.

Een uiterst beperkt aantal vreemdelingen was politiek actief en indien deze activiteiten de achterdocht van de Openbare Veiligheid wekten, steeg het volume (en bijgevolg de informatie-waarde) van hun dossier. De Openbare Veiligheid werd immers op gedetailleerde wijze gebriefd over vergaderingen en manifestaties waaraan de persoon in kwestie deelnam of over diens privé-briefwisseling en publicaties, wat allemaal zijn neerslag vond in lijvige dossiers. Naar schatting mocht ongeveer één op vierhonderd vreemdelingen (waaronder bekende namen als Karl Marx en Victor Hugo) zich in een dergelijke obsessieve interesse van de Openbare Veiligheid "verheugen".

Een vreemdelingendossier kon op verschillende manieren worden afgesloten. Indien de immigrant in België overleed, werd diens dossier afgesloten met een overlijdensakte. Dikwijls leidde ook het aannemen van de Belgische nationaliteit tot het afsluiten van het dossier. Wanneer de vreemdeling tussen 1899 en 1935 de Belgische nationaliteit aanvraagde via naturalisatie, kan zijn verzoek en de behandeling ervan door de bevoegde diensten integraal worden teruggevonden in het dossier. Tenslotte kon een vreemdelingendossier

met een overlijdensakte. Dikwijls leidde ook het aannemen van de Belgische nationaliteit tot het afsluiten van het dossier. Wanneer de vreemdeling tussen 1899 en 1935 de Belgische nationaliteit aanvraagde via naturalisatie, kan zijn verzoek en de behandeling ervan door de bevoegde diensten integraal worden teruggevonden in het dossier. Tenslotte kon een vreemdelingendossier

Kort na de eeuwwisseling duiken de eerste vingerafdrukken op in dossiers van criminele vreemdelingen. Deze documenten vormen een waardevolle bron om de evolutie van de politietechnieken te bestuderen.

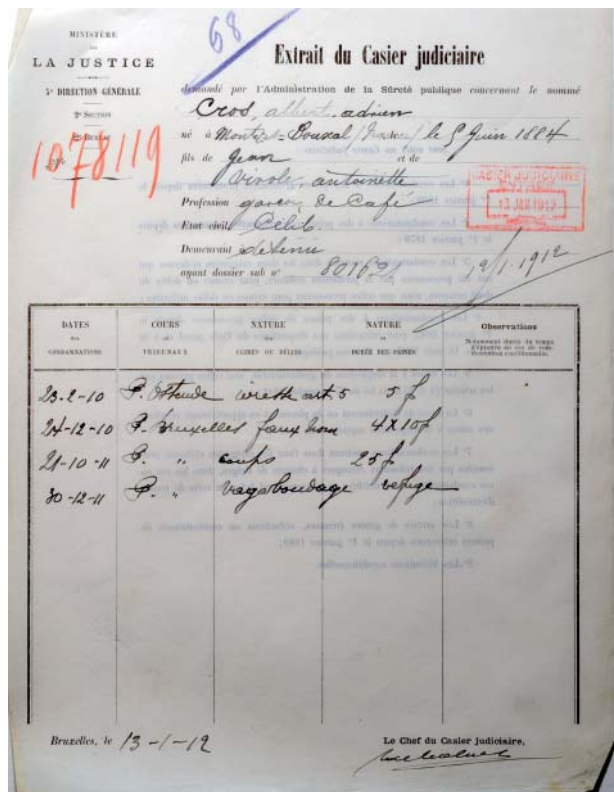
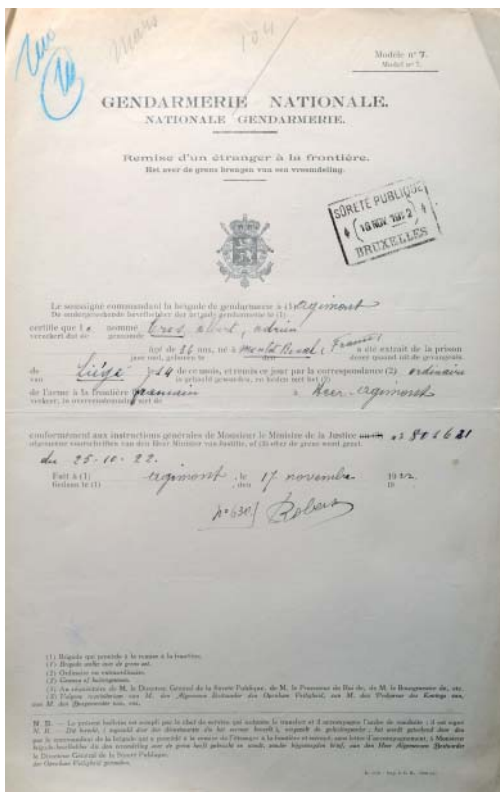
afgesloten worden door het definitief vertrek van de immigrant uit België. Hoewel men dit kon melden bij de gemeentediensten, vertrokken de meeste vreemdelingen met de stille trom en werd hun vertrek later administratief geregulariseerd. Een beperkt aantal vreemdelingen werd onder rijksdwachtbegeleiding uit het land gezet, wat uiteraard vermeld staat in hun dossiers.

De individuele dossiers van de Vreemdelingenpolitie kunnen vanuit verschillende invalshoeken worden bestudeerd, gaande van de levensloopanalyse van vreemdelingen en het vastleggen van migratiepatronen tot het reconstrueren van de criminele of politieke activiteiten van immigranten en het opvolgen van hun activiteiten in bepaalde economische sectoren (diamant, enz...). Op die manier krijgt de onderzoeker ook een duidelijk beeld van de dagelijkse werking van het vreemdelingenbeleid. Nochtans dient men op dit punt voorzichtig om te springen met de dossiers en het voorhanden materiaal kritisch

Als gevolg van deze bureaucratische operatie is het individuele vreemdelingendossier geen reële biografie

te interpreteren. Het opnemen van biografische gegevens in een vreemdelingendossier was immers geen neutrale operatie. Bepaalde aspecten uit de levenswandel van de immigrant werden geminimaliseerd of zelfs genegeerd, andere elementen dan weer buitensporig uitvergroot. Zo hield men systematisch alle veroordelingen bij die de vreemdeling tijdens zijn verblijf in België had opgelopen, inclusief caféruzies, parkeerboetes of boetes voor het laten loslopen van honden in een park.

Als gevolg van deze bureaucratische operatie is het individuele vreemdelingendossier geen reële biografie, maar eerder het spoor van een administratieve identiteit die beantwoordde aan de wens van de Openbare Veiligheid om de openbare orde te beschermen. De Openbare Veiligheid, die het dossier opende, bepaalde ook welke documenten hierin terechtkwamen. Men blijft dus grotendeels in het ongewisse over het vroegere leven van de immigrant, alsook over diens beweegredenen en middelen om zijn of haar geboorteland te verlaten. Tevens werden

Elke aanvaring van een vreemdeling met de openbare orde werd gedocumenteerd. Dossiers van criminele vreemdelingen bevatten onder meer uittreksels uit het strafregister (foto rechts). Wanneer een vreemdeling het werkelijk te bont maakte, kon hij of zij uit het land worden gezet, zoals blijkt uit het bovenstaande proces-verbaal van de toenmalige Nationale Gendarmerie (foto links).

nauwelijks gegevens opgenomen over de sociale, economische en culturele inburgering van de vreemdeling in de Belgische maatschappij, tenzij deze in de marginaliteit belandde. Op die manier weerspiegelt elk dossier een pathologische, wantrouwige kijk op de buitenlandse populatie, eigen aan de Openbare Veiligheid. De vreemdeling komt nauwelijks zelf aan het woord in de dossiers. Slechts in uitzonderlijke omstandigheden, wanneer hem bijvoorbeeld een uitwijzing boven het hoofd hing, drong hij zich op in het dossier met een relaas van zijn wedervaren. Ook dit is geen objectief verslag, maar een verdedigingsstrategie van de vreemdeling, die zijn betoog afstemde op de verwachtingen van de Openbare Veiligheid omtrent een fatsoenlijk immigrant.

De vreemdelingendossiers bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel werden tot op heden bijna uitsluitend aangewend voor biografisch onderzoek. Enkele uitzonderingen hierop zijn Jean-Philippe Schreiber (1996), die de negentiende-eeuwse Joodse immigratie bestudeerde, Frank Caestecker (2000), die de immigratie tussen 1840 en 1940 onderzocht, en Insa Meinen (2005) die de Jodendeportatie bestudeerde. Het rijke potentieel van deze dossiers voor het historisch onderzoek is hoe dan ook nog onvoldoende aangeboord. Uit het voorgaande is gebleken dat de individuele levensverhalen, weliswaar vertaald naar administratieve documenten, een unieke toegang bieden tot de alledaagse realiteit van migraties in de 19de en de 20ste eeuw. Via deze dossiers kan ook de sociale leefwereld uit het verleden benaderd worden en dit in het bijzonder voor groepen uit de samenleving die zelf weinig sporen hebben nagelaten. Tenslotte vormen de dossiers een bron die de veranderende overheidsinterventie in het maatschappelijke leven uiterst gedetailleerd documenteert. Bij het gebruik van de dossiers moet men echter de ontstaansgeschiedenis van deze bron steeds in het achterhoofd houden, want de sporen uit het verleden zijn er slechts omdat de overheid ze, omwille van specifieke objectieven, heeft aangeemaakt en nagelaten.

b. Zoekstrategieën

De individuele vreemdelingendossiers zijn voor het publiek toegankelijk via alfabetisch geordende naamkaarten. De originele fiches, die samen met de dossiers zijn overgedragen, worden evenwel niet ter beschikking gesteld in de leeszaal. In plaats daarvan heeft de onderzoeker vrij toegang tot microfilms en microfiches van de steekkaarten. Het fichesysteem zelf is opgedeeld in een eerste reeks die de oudste dossiers bestrijkt (ongeveer tot nummer 500.000), een tweede reeks die in het verlengde hiervan de naamkaarten bevat van de dossiernummers tot 1.668.399 en tenslotte een A-reeks voor de dossiers geopend van december 1930 tot juni 1943. De toegang tot de eerste en een deel van de tweede reeks bestaat op microfilm. De microfilms voor de familienamen in de tweede reeks beginnend met de letters K en L ontbreken echter. Wie een naam met deze beginletters zoekt, dient bijgevolg beroep te doen op het leeszaalpersoneel. Wat het vervolg van de tweede reeks (letters M-Z) en de A-reeks betreft, zijn steekkaarten beschikbaar in de vorm van microfiches. Kort samengevat:

- Eerste reeks (dossiers 69 – ca. 500.000, waaronder de zgn. “B-reeks”):
 - Letters A tot Z: zie microfilm nummers 2997/1 – 2997/44 en de bijhorende inventaris (DEPOORTERE R., BOONE B., *Ministère de la Justice, Service de la Police des Etrangers. Inventaire des microfilms du fichier des dossiers individuels*. Brussel (Toegangen in beperkte oplage, 413), 1996, 12 p.).
- Tweede reeks (dossiers ca. 500.000 – 1.668.399):
 - Letters A tot Kab: zie microfilm nummers 2998/1 – 2998/144.
 - Letters Kac tot L: microfilms ontbreken (vraag hulp aan het leeszaalpersoneel).
 - Letters M tot Z: zie microfiches (opvraagbaar bij het leeszaalpersoneel).

- A-reeks (dossiers A 1 – A 419.999):
 - Letters A tot Z: zie microfiches (opvraagbaar bij het leeszaalpersoneel).

Het is niet moeilijk om opzoeken te verrichten in het seriële archiefbestand van de vreemdelingendossiers, maar toch zijn er enkele bijzonderheden die de onderzoeker goed voor ogen moet houden.

- Een familienaam op de steekkaart en de kft van het vreemdelingendossier kan anders gespeld zijn dan de correcte schrijfwijze waarvan de onderzoeker vertrekt. Ook voor verschillende verwanten met dezelfde familienaam kan de schrijfwijze al eens verschillen. Dit is zeker het geval voor Oost-Europese en Russische namen, die door de gemeentebesturen destijds allicht vaak fonetisch werden neergeschreven. Zo werden bijvoorbeeld voor de familienaam "Oscherowitz" ook de schrijfwijzen "Oucherowitch" en "Ucherowitch" teruggevonden. Tijdens de opzoeken doet men er dus goed aan om, indien nodig, enkele alternatieve schrijfwijzen van een naam uit te proberen.
- De fiches van mannen en vrouwen zijn afzonderlijk geklasseerd. De naamkaarten van mannen met een zelfde familienaam komen eerst aan bod en zijn alfabetisch gesorteerd op voornaam. Pas daarna vindt men de fiches van de vrouwen met deze familienaam terug. Zo bekomt men bijvoorbeeld in de eerste reeks voor de familienaam "Moers" eerst alle steekkaarten van mannelijke vreemdelingen, alfabetisch gerangschikt van "Adrien" tot "Théodore", vervolgens pas de vrouwelijke voornamen van "Amanda-Arnolfine" tot "Maria".
- Hoewel er voor iedere echtgenoot en echtgenote vaak een aparte steekkaart is aangebracht, worden beide partners (samen met hun minderjarige kinderen) doorgaans in hetzelfde dossier behandeld. Zelfs indien enkel de kft van het dossier bewaard is gebleven, treft men hierop dikwijls verwijzingen

aan naar de dossiers van verwanten of goede kennissen van de vreemdeling. Wanneer het dossier helemaal ontbreekt, kan men eventueel nog een minimum aan informatie puren uit de steekkaart in het fichebestand: hierop staan naast de naam en het dossiernummer van de vreemdeling in kwestie ook de datum en plaats van zijn geboorte, soms ook diens beroep. Indien de onderzoeker zich enig idee kan vormen over de voormalige verblijfplaats van de vreemdeling, kan hij desnoods contact opnemen met het lokale stads- of gemeentebestuur om meer gegevens te bekomen.

- Zoals reeds werd aangehaald, handelen niet alle individuele dossiers over vreemdelingen in de strikte zin van het woord. De personen die het voorwerp uitmaken van de zogenaamde "B-reeks" (dossiernummers 69 – 23.174) helemaal vooraan in het archiefbestand, waren immers Belg. Het gaat hier evenwel om een kleine fractie binnen het bestand, die niet verder reikt dan de 19de eeuw. Wel kan men in vele dossiers uit de 20ste eeuw gegevens terugvinden van personen die later werden genaturaliseerd tot Belg. Wanneer een vreemdeling tussen 1899 en 1935 de Belgische nationaliteit aanvroeg via naturalisatie, kan zijn verzoek en de behandeling ervan door de bevoegde diensten integraal worden teruggevonden in het dossier. Op deze manier is het mogelijk om ook buiten de "B-reeks" indirect informatie te verkrijgen over Belgen.

De individuele vreemdelingendossiers geopend na juni 1943 worden nog steeds bewaard door de Dienst Vreemdelingenzaken. In de loop van 2009 zal dit enorme archiefbestand, ettelijke kilometers lang, verhuizen naar het World Trade Center II, gelegen aan de Antwerpsesteenweg 59B te Brussel. Wie een dossier uit deze periode wil raadplegen, moet het bewijs leveren van zijn verwantschap met de gezochte personen (<http://www.dofi.fgov.be>).

Er werd tevoren ook meermaals gewezen op vreemdelingendossiers die door stedelijke administraties zijn bewaard. Dossiers die vóór 1880 werden aangelegd, kunnen zelfs meer informatie bevatten dan het centrale bestand van de Vreemdelingenpolitie te Brussel, aangezien belangrijke gegevens over vreemdelingen door lokale autoriteiten met een grote autonomie zelden werden overgemaakt aan het hoger niveau. Het stadsarchief van Brussel en het FelixArchief te Antwerpen zijn goede voorbeelden van diensten met een uitgebreide collectie vreemdelingendossiers. Wat Antwerpen betreft, is de centrale naamindex van de vreemdelingendossiers zelfs online raadpleegbaar via de link <http://www.felixarchief.be>.

De onderzoeker die een meer algemene kijk op het vreemdelingenbeleid in de 19de en de 20ste eeuw wil bekomen, kan altijd grasduinen in de algemene dossiers van de voormalige Vreemdelingenpolitie. De documenten die momenteel bij het Algemeen Rijksarchief berusten, dateren van de Franse periode tot ongeveer 1960. Deze dossiers bieden niet alleen een blik op de interne werking van de Vreemdelingenpolitie, maar schetsen tevens de sociale context en het mentaliteitskader waarbinnen het vreemdelingenbeleid zich destijds aftekende. Inhoudelijk komen de meest uiteenlopende onderwerpen aan bod, gaande van de omkadering van buitenlandse arbeidskrachten en vluchtelingen tot de betuiging van nomaden, landlopers, religieuze sekten, gokspelen, illegale wapendracht en zedendelicten. Sommige documenten bevatten ook verwijzingen naar individuele vreemdelingendossiers.

Uiteraard kunnen ook naturalisatiedossiers een belangrijke aanvullende bron zijn voor de studie van de levensloop en de maatschappelijke integratie van voormalige vreemdelingen. Het Algemeen Rijksarchief bezit wat dat betreft enkele archiefbestanden afkomstig van het Bestuur Wetgeving van het voormalige ministerie van Justitie. Voor de periode van circa 1840 tot 1898 zijn deze naturalisatiedossiers toegankelijk via alfabetische steekkaarten. Zoals reeds vermeld, zijn alle naturalisatieverzoeken tussen de jaren 1899 en 1935 opgenomen in de vreemdelingendossiers zelf. De naturalisaties, verricht van 1935 tot 1980, werden opnieuw in een apart bestand ondergebracht, dat echter nog niet raadpleegbaar is door middel van fiches. Niettemin kan men relevante documenten toch indirect op het spoor komen via afgesloten vreemdelingendossiers. Doorgaans maakt het laatste stuk bovenaan in het dossier melding van een nummer toegekend door de Dienst Inboorlingschap van het Bestuur wetgeving, een "*numéro d'indigénat*" beginnend met een hoofdletter "N". Eenmaal deze verwijzing is teruggevonden, kan men het gewenste naturalisatiedossier opvragen.

Volledigheidshalve vermelden we ook de individuele dossiers inzake nationaliteitskeuze (1893-1910, nadien opgenomen in de naturalisatiedossiers), nationaliteitsverlies (1935-1952) en vestigingsvergunningen in België (1830-1924), eveneens afkomstig van het voormalige ministerie van Justitie en bewaard door het Algemeen Rijksarchief.

Belangrijk zijn ook de archieven van de Dienst van het Sekwester onder het voormalige ministerie van Financiën. Deze dienst was na de Eerste en Tweede Wereldoorlog begaan met de inbeslagname van vijandelijke goederen die als onderpand konden dienen voor de geleden oorlogsschade. Wat de periode na de Eerste Wereldoorlog betreft, zijn belangrijke individuele en algemene sekwesterdossiers bewaard (en intussen geïnventariseerd) in het Algemeen Rijksarchief en door het Rijksarchief te Antwerpen. Deze

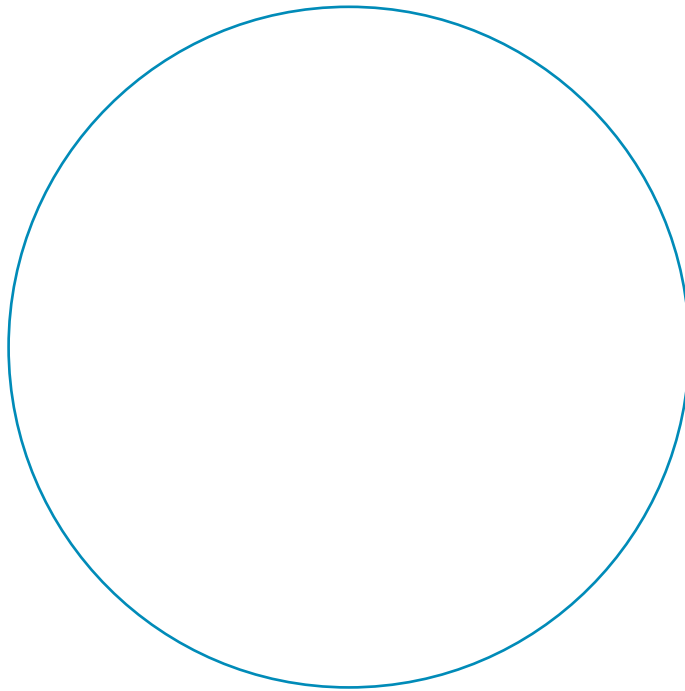
bevatten een schat aan informatie over buitenlanders van diverse afkomst (voornamelijk Duitsers, Turken, Hongaren en Bulgaren), actief in het Belgische handels- en bedrijfsleven.

Tenslotte willen we nog de aandacht vestigen op twee archiefbestanden die nuttig kunnen zijn voor opzoeken naar vreemdelingen in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog. Het gaat in de eerste plaats om de archief- en documentatiedienst van de Directie-generaal Oorlogsslachtoffers onder de Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid. Hier bewaart men een omvangrijke reeks persoonsdossiers in het kader van de identiteitscontrole, veiligheidscontrole en gezondheidscontrole van mensen die vanaf 1944 naar of via België werden gerepatrieerd (<http://warvictims.fgov.be>).

Deze gegevens kunnen eventueel worden aangevuld met informatie uit het onlangs geïnventariseerde archief van de Nationale Bank van België met betrekking tot de naoorlogse muntsanering. Dit bestand, bewaard door het Algemeen Rijksarchief, omvat enkele honderdduizenden persoonlijke dossiers van gerepatrieerden, waaronder vele vreemdelingen die nog over Belgische bankbiljetten beschikten. Opzoeken kunnen onder meer gebeuren aan de hand van een alfabetisch steekkaartensysteem.

- CAESTECKER F., *Ongewenste gasten: Joodse vluchtelingen en migranten in de dertiger jaren in België*. Brussel, VUB Press, 1993, 303 p.
- CAESTECKER F., *Alien Policy in Belgium, 1840-1940. The Creation of Guest workers, Refugees and Illegal Aliens*. Oxford, Berghahn, 2000, 330 p.
- CAESTECKER F., "De geschiedenis van grensoverschrijdende migraties uit en in Vlaanderen, weinig grensverleggend onderzoek", in VRANKEN J., TIMMERMAN C., VAN DER HEYDEN K. (Ed.), *Komende generaties. Wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen?* Leuven, Acco, 2001, pp. 69-98.
- DEPOORTERE R., BOONE B., *Ministère de la Justice, Service de la Police des Étrangers. Inventaire des microfilms du fichier des dossiers individuels*. Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, (Toegangen in beperkte oplage, 413), 1996, 12 p.
- GILLEN J., *Inventaire des sources pour une histoire de l'immigration: archives communales*. Brussel, 2005, 220 p.
- MEINEN I., "Face à la traque. Comment les Juifs furent arrêtés en Belgique (1942-1944)", in *Cahiers de la Mémoire contemporaine*, 6, Brussel, 2005, pp. 161-203.
- MORELLI A. (red.), *Geschiedenis van het eigen volk. De vreemdeling in België van de prehistorie tot nu*. Leuven, Kritak, 1993, 340 p.
- MORELLI A., "Recent onderzoek naar de geschiedenis van de immigranten in België", in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 3-4, Gent, 2007, pp. 281-581.
- PLISNIER F., *Inventaire des archives du ministère de la Justice. Administration de la Sûreté publique (Police des étrangers). Dossiers généraux: deuxième versement 1930-1960 [1814-1986]*. Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, (Inventarissen, 417), 2008, 181 p.
- SCHREIBER J.-P., *L'immigration juive en Belgique du moyen âge à la première guerre mondiale*. Brussel, Éditions de l'université de Bruxelles, 1996, 324 p.
- SCHREIBER J.-P., SLACHMUYLDER J.-L., *L'immigration des Juifs en Belgique, 1840-1890. Analyse de données issues des dossiers de la Police des étrangers*, in *Anthropologie et Préhistoire*, CVIII, 1997, 108, pp. 43-54.
- VERVAECK S., *Inventaire des Archives du Ministère de la Justice, Administration de la Sûreté publique, (Police des Étrangers), Dossiers généraux (Régime français - 1914)*. Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, (Inventarissen, 160), 1968, 96 p.
- VERVAECK S., *Gids voor de sociale geschiedenis. Bronnen voor de studie van immigratie en emigratie. Hedendaagse tijden. Deel I Archiefbronnen bewaard in het Algemeen Rijksarchief*. Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën (Overzichten en Gidsen, 26), 1996, 75 p.

Auteurs

Frank Caestecker (UGent), **Filip Strubbe** (ARA) & **Pierre-Alain Tallier** (ARA)

Contactpersoon

Pierre-Alain Tallier, *afdelingshoofd*

Algemeen Rijksarchief
Ruisbroekstraat 2-6
1000 Brussel

Tel: 02 513 76 80
Fax: 02 513 76 81
pierre-alain.tallier@arch.be

Verantwoordelijke uitgever

K. Velle - Ruisbroekstraat 2, 1000 Brussel
Tel: 02 513 76 80 - www.arch.be

Illustraties

© ARA

U kan deze brochure ook downloaden op www.arch.be

POLITIQUE SCIENTIFIQUE
FEDERALE
FEDERAAL
WETENSCHAPSBELEID

